

ZAKARIA IBRAHIM A PŘÍBĚH TAJEMNÉHO XYLOFONU RANGO

Jiří Moravčík

Egyptskému muzikologovi, impresáriovi, filmaři a manažerovi Zakariovi Ibrahimovi¹ se přezdívalo Pyramida egyptské hudby. Než v letošním roce ve svých dvaasedmdesáti letech zemřel, celý život zviditelňoval a zachraňoval tradiční hudbu z Horního Egypta, která pod náporom civilizace a kvůli nezájmu egyptské společnosti a náboženským předsudkům postupně mizela ze světa. V Káhiře založil a vedl hudební centrum El Mastaba², na jehož půdě vzal manažersky pod svá křídla mnoho hudebních skupin. Několik z nich mezinárodně proslavil a přivezl na významné evropské festivaly a veletrh world music WOMEX. Záchrana staré tradiční hudby ustupující globalizaci a popmusic se u Ibrahima nevyučovala s politickým aktivismem, a pokud bylo třeba, postavil se se skupinou El Tanbura během tzv. arabského jara v roce 2011 na barikády a svou hudbou mnoho dnů udržovali tisíce demonstrantů na káhirském náměstí Tahrír v revoluční euforii. A když na to přišlo, zběsilými rytmy a perkusemi doprovázeli mladé bojové rapery (LeVine 2011).

Měl jsem několikrát možnost se s ním osobně setkat či mluvit v letech 2011–2024 na koncertech tří zásadních hudebních skupin, které zastupoval: Mazaheru, věnujícího se rituálnímu léčivému obřadu *zar*³, El Tanbury, hrající protestní a hospodské písně

1. Zakaria Ibrahim (1952–2024) – muzikolog, hudební manažer a zakladatel centra El Mastaba. Srov. „Zakaria Ibrahim.“ *El Mastaba Center for Egyptian Folk Music* [online] [cit 18. 9. 2024]. Dostupné z: <<https://www.el-mastaba.org/zakaria-ibrahim.html>>.
2. Centrum pro tradiční egyptskou hudbu vzniklo v roce 2000. Sídlí v Káhiře, spravuje školy pro mládež a obsáhlý archiv. Pořádá pravidelné koncerty a přednášky. Manažersky zaštiťuje jedenáct hudebních skupin. Srov. *El Mastaba Center for Egyptian Folk Music* [online] [cit. 18. 9. 2024]. Dostupné z: <<https://www.el-mastaba.org/>>.
3. Léčivý rituál *zar* je směsí afrického animismu a súfijského mysticismu a zcela se odlišuje od zbytku egyptských hudebních tradic. Kompletně ho řídí žena (sheika), muži v něm

Zacharia Ibrahim a El Tambura.

Zdroj: <https://rachot.cz/wp-content/uploads/2024/03/El-Tambura-3.jpg>

z přístavu Port Said, a Ranga, spojeného se svatební hudbou, jejíž rytmický zvuk do 60. let minulého století podobně jako u obřadu určoval xylofon rango, kterému se chci v následujícím textu věnovat coby příkladu pravděpodobně navždy zmizelé hudební tradice.

Nevymírají pouze zvířata, rostliny, jazyky a národy, s postupující civilizací dochází také k zániku některých druhů hudebního umění, když zemře poslední člověk, který ho ovládá a znalosti není komu předat. A jsou tu také hudební nástroje, na které se z nějakého důvodu přestane hrát. A i když je po čase někdo najde a znovu začnou používat, nebo podle dochovaných plánek a fotografií vyrobí jejich repliky, v případě, že už nežijí hráči, kteří je dokážou rozeznat původním jedinečným, často osobně specifickým způsobem, nebo neexistuje žádný audio záznam jejich hry, stojíme před zásadním problémem. Že zkrátka nástroj je jedna věc, umění ovládat ho tak, jak bylo dříve zvykem, věc druhá. I když se na něho někdo naučí hrát, půjde už o úplně jinou hudbu, a ta stará, spojená se specifickým hráčským uměním, nenávratně zanikne.

vystupují pouze jako hudebníci. Sheika určuje druhy rytmů, identifikující škodlivého ducha způsobujícího ženám deprese a sociální úzkost, a se skupinou ho následně pacifikuje. *Zar* se praktikuje jak v soukromí, tak veřejně, kdy se do něho může zapojit jakákoliv žena. „Ancient tradition of exorcism, healing, music: Egypt’s ‘zar’ ritual.“ *Daily Sabah* [online] 10. 5. 2022 [cit 18. 9. 2024]. Dostupné z: <<https://www.dailysabah.com/life/religion/ancient-tradition-of-exorcism-healing-music-egypts-zar-ritual>>.

Nástroje mizí ze světa z různých důvodů: kvůli nepraktickým rozměrům, složitému ladění, nemodernosti, vymření výrobců, nedostupnosti vhodných materiálů nebo změnám ve společnosti spojených s ostrakizací hudby, se kterou jsou spojeny, nebo postoji církve a vůbec náboženských institucí. Vedle toho je tu také možnost, že i konkrétní hudba prošla určitým vývojem a získala nový instrumentální doprovod, v jehož rámci už konkrétní nástroj získal jinou roli, nebo z něho byl úplně vyloučen.

Když v roce 2023 na festivalu Folkové prázdniny v Náměšti nad Oslavou vystoupila velšská skupina VRĭ, její houslista Aneirin Jones připomněl, jak těžce velšskou lidovou hudbu poznamenal nástup metodistického hnutí v 18. století. Došlo k přerušení generační transmise a její vývojový proces v této oblasti se úplně zastavil. Dnes je proto složité najít lidovou hudbu z tohoto období nedotčenou metodistickými destruktivními praktikami. *„Hudební tradice není jen o nápěvech a notových zápisech. Z generace na generaci se prostřednictvím ústní tradice předávají také způsoby a styly hraní. Máme k dispozici staré hudební sborníky s notami, ale lidový jazyk hraní a jeho regionální přízvuky z nich nevyčteme, takže je musíme odhadovat,“* vysvětlil Jones v rozhovoru pro magazín *Harmonie* (Moravčík 2023).

Jako nehudebníkovi a publicistovi mně dlouho nedocházelo, jak nenahraditelné a historicky cenné je hráčské umění spojené s konkrétním nástrojem. Pak jsem v roce 2011 na festivalu world music v německém Rudolstadt měl možnost slyšet jeden ze dvou zbývajících exemplářů egyptského dřevěného xylofonu rango rozeznělý Hassanem Bergamonem⁴, posledním žijícím hráčem na tento hudební instrument. Znělo to zprvu jako reklamní trik k upoutání pozornosti, ke všemu doplněný zmínkami o černé magii. Podobnými příběhy západní publikum zásobují umělci z Afriky a jiných vzdálených zemí dost často, nicméně – ať už pravdivé, nebo vymyšlené – legendy k jejich hudbě tak nějak ale patří. Jenomže tady něco nesedělo. Pod podiem totiž stál Zakaria Ibrahim, o kterém

4. Hassan Bergamon (1949–2022) – egyptský hráč na xylofon rango a lyru tanbura z města Ismáílíja. Vystupoval se skupinami Rango a Mazaher (Hiller 2011).

*Hassan Bergamon při hře na rango na festivalu v Rudolstadtu v roce 2011.
Foto Yvetta Stránská*

jsem slyšel vyprávět, že je schopný třeba i deset let trpělivě hledat ztracené a zapomenuté nástroje, a když je opravdu najde, nepřestane dál pátrat také po muzikantech ovládajících původní hráčské umění, protože jinak by jeho snažení postrádalo smysl.

Pradávný původ svatební hudby rango lze podle Ibrahima jen stěží dohledat. Míří do Súdánu, Etiopie a snad i Zanzibaru. Zato dobu, kdy se začala proměňovat do nynější podoby, určit dokážeme. Když v roce 1820 obsadil vládce Egypta Muhammad Alí sever Súdánu, nařídil zemi odvádět clo ve formě otroků a vojáků sloužících v egyptské armádě. O čtyřicet let později, se zvýšenou poptávkou po bavlně, přišla navíc další vlna nevolníků ze Súdánu (Elmeshad 2010).

Paralela s africkými otroky ve Spojených státech amerických je zde na místě: i ti súdáňští si sebou vzali svou hudbu a nástroje, nevzdali se zvyků, rituálů a božstev. Súfijský mysticismus a núbijské lyrické písně zakořenily v milionové súdánské diaspoře a hudba rango roztančila svatby a slavnosti nevázanými černošskými rytmy (Elmeshad 2010).

*Hassan Bergamon při hře na rango na festivalu v Rudolstadtu v roce 2011.
Foto Yvetta Stránská*

Xylofon rango můžeme přirovnat k západoafrickému balafonu, má však jiné ladění, hraje se na něj čtyřmi paličkami a už od pohledu se od sebe liší: ozvučnice balafonu tvoří kulaté vysušené tykve. A právě u nich začínají největší problémy s budoucností xylofonu. Tykve totiž pocházejí z rostliny, jejíž název není známý, a navíc neroste v Egyptě, ale údajně pouze v Súdánu. Ibrahim nám vyprávěl, že se jí pokoušel najít, ale nikdy neuspěl.⁵ A nahradit ji nelze.

Takže rango dnes už nikdo nedokáže vyrobit tak, aby se skrze přírodní tykve docílilo potřebného rituálního zvuku. Naději oživil anglický odborník na africké xylofony a jejich stavitel Jamie Linwood⁶: předal Ibrahimovi dvě dokonalé kopie rango s umělými ozvučnicemi, znějící údajně velmi hodnověrně. Nastal ovšem další problém: moderní rango postrádalo duchy mrtvých hráčů, kteří se

5. Osobní rozhovor se Zakariou Ibrahimem, festival Rudolstadt 2011.

6. Jamie Linwood – stavitel perkusních nástrojů, marimb a xylofonů (více viz www.jamielinwood.co.uk).

po jejich smrti do nástroje přestěhovali, aby ho chránili. I z toho důvodu manželky těchto hudebníků léta uchovávaly rango doma jako vzpomínku na své muže a odmítaly je komukoliv předat. Jenomže když se na ně nehrálo, postupně se rozpadaly. S úbytkem hráčů se jich proto dochovalo pouze několik (Cumming 2009).

Protože má rango pověst magického nástroje, ve kterém přebývají duchové, musí být neustále přikryté – což jsme v Rudolstadt viděli. I to, když ho Hassan Bergamon odkryl a část početné kapely odstoupila v úctě stranou. Takový spiritualismus nepůsobí zrovna důvěryhodně, ale k africkým nástrojům obecně patří. Spojení s duchy a džiny je trvalou součástí jejich zrodu a neobyčejné historie. A snad žádná z prací pojednávající o historii afrických hudebních instrumentů se bez připomínky tradičního spiritualismu neobejde; i největší odborníci chápou, že by tím příběh ztratil své kouzlo. Za příklad lze uvést pouze orálně přenášený epos z 12. století o králi Sunjatu Keitovi z národa Mandinků, který založil říši Mali po porážce krutého vládce Soumaora Kantého s pomocí duchy darovaného magického nástroje Sosso Bala. Originální dřevěný balafon je dodnes uchován v guinejském městě Nyagassola, kde ho stráží rod Balla Fasseke Kouyatého, osobního griota krále Keity, který mu nástroj pomohl lstí získat.⁷ Nástroj Sosso Bala byl rozhodnutím UNESCO zařazen v roce 2008 na Reprezentativní seznam nemateriálního kulturního dědictví lidstva.⁸

Hudební skupinu Rango založil Zakaria Ibrahim v roce 2001. Při přípravě scénáře pro dokumentární film egyptské televize o tomto hudebním nástroji rango se totiž doslechl o Hassanu Bergamonovi, což ho překvapilo – stejně jako jiní měl za to, že tradice nadobro zmizela a všichni mistři nástroje už zemřeli. Nakonec se mu ho podařilo vyhledat, a když po velkém úsilí sehnal dva nástroje staré sto devadesát let, domluvili se na sestavení hudebního tělesa.

7. „Epic of Sundiata.“ *Wikipedia* [online] [cit. 18. 9. 2024]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Epic_of_Sundiata>.

8. „Cultural space of Sosso-Bala“ *UNESCO. Intangible Cultural Heritage* [online] [cit. 18. 9. 2024]. Dostupné z: <<https://ich.unesco.org/en/RL/cultural-space-of-sosso-bala-00009>>.

*Hassan Bergamom při hře na lyru tanbura na festivalu v Rudolstadt v roce 2011.
Foto Yvetta Stránská*

„Pane Ibrahimе, je Hassan Bergamon opravdu poslední žijící hráč na rango?“, zeptali jsme se v Rudolstadt a dostalo se nám následující odpovědi: „Posledním a jediným. Když v 1967 přišel do Káhiry, někteří staří hráči ještě žili, on však pak hrál víc na lyru tanburu, protože to více vynášelo. Poslední mistr ranga zemřel v roce 1975, jmenoval se Abas Mastora. Pak už nikdo na rango nehrál, ani Bergamon. Trvalo několik let, než jsem objevil poslední dva původní nástroje. Pak jsem teprve Bergamona přemluvil k návratu.“⁹

Z vyprávění Zakariji Ibrahima dále vyplynulo, že Hassan Bergamon se narodil v egyptském městě Ismáílíja, jeho předci však pocházeli ze Súdánu. Hudba rango ho fascinovala, na nástroj ale mohli hrát pouze dospělí muži, proto se na něj učil potají a do strýcova pokoje lezl po provazovém žebříku. Ten nakonec v obavě, že synovec opustí školu a stane se z něho hudebník, drahocenný

9. Rozhovor se Zakarijou Ibrahimem, Rudolstadt 1. 7. 2011.

rodinný nástroj zničil. A protože tlak na súfijský obřad *zar* ze strany ortodoxních muslimů přestával být únosný, mnoho muzikantů se v obavách, že by se hraním na svatbách dál nemohli živit, nástroje zbavovalo a přecházelo na liry. Hassan Bergamon byl jedním z nich. Až do chvíle, kdy ho Zakaria Ibrahim našel a poskytl mu původní rango, nepředpokládal, že by se k tomuto nástroji ještě někdy vrátil.

„Tak to je skvělé, rango je zachráněno a mistr na něho může učit mladé hráče,“ řekli jsme v Rudolstadtu Z. Ibrahimovi. „V tom by asi nebyl problém, horší je, že neznají tradiční repertoár pro rango. Vyjma Bergamona ho neumí skoro nikdo a nový neexistuje. Dnes ta hudba nikoho moc nezajímá. Takže Bergamon by rád někoho učil, ale není koho. Mladí muzikanti v rango moc velkou budoucnost nevidí,“ zchladil naši radost Ibrahim. Zkrátka nástroj je jedna věc, umění ovládat ho druhá. I když se někdo na rango naučí hrát, půjde už o úplně jinou hudbu a ta původní, spojená s konkrétním hráčským stylem, nenávratně zanikne (Moravčík 2012).

Skupina Rango v roce 2010 vydala album *Bride of the Zar*¹⁰, které si získalo mezi odborníky i posluchači velkou pozornost. Následovala úspěšná zahraniční turné a vše nasvědčovalo tomu, že hudebníky čeká zářná kariéra. Jenomže přišlo arabské jaro a egyptská revoluce následovaná radiálními politickými změnami v zemi. Skupina Rango přestala takřka vystupovat a za hranice Egypta se o ní dostávalo čím dál méně zpráv. I o smrti Hassana Bergamona byly v roce 2022 k dispozici pouhé zmínky, z čehož se dalo usuzovat, že skupina Rango už neexistuje. A když zemřel Zakaria Ibrahim, šlo mluvit o jistotě.

V červnu 2024 vystoupila na pražském festivalu world music Respect skupina El Tanbura. Do Prahy s ní přijel Mamdouh Elkady, Ibrahimův dlouholetý asistent a dnes jeho nástupce ve vedení centra El Mastaba. Během krátkého setkání nám na otázku, zda ještě existuje skupina Rango odpověděl, že ano, ale že repertoár spojený s Bergamonem už nehraje, protože ten zemřel s ním. A nenašel se

10. Album *Bride of the Zar*. Label 30IPS, 2010.

žádný nástupce, protože nejspíš už žádný nežije. „A co nástroj rango, je stále součástí egyptské hudby?“, ptali jsme dále. „Ne. Přestal se používat, protože nikdy nebyl obyčejným nástrojem a bez hráčského stylu s ním spojeného by ani nedávalo smysl, aby se na něj pouze jen hrálo.“ „A co se stalo s posledními exempláři, na které Bergamon hrál?“ „Jsou uloženy v centru El Mastaba,“ odpověděl Mamdouh Elkady. Také nás zajímalo, proč nebyla dodnes identifikována rostlina, ze které se vyráběla ozvučnice, při úrovni dnešní vědy by to snad nemělo být nic složitějšího. Elkady se na nás podíval a s úsměvem řekl: „To máte pravdu, ale pokud vím, tak se o to nikdo nepokoušel. Musíte uznat, že by tím příběh rango pozbyl na tajemnosti a o to nikdo nestojí. Takhle s ním zůstane až navěky.“¹¹

Internetové zdroje:

- „Ancient tradition of exorcism, healing, music: Egypt’s ‘zar’ ritual.“ *Daily Sabah* [online] 10. 5. 2022 [cit 18. 9. 2024]. Dostupné z: <<https://www.dailysabah.com/life/religion/ancient-tradition-of-exorcism-healing-music-egypts-zar-ritual>>.
- BROUGHTON, Simon 2011: „Rango To Go.“ *Songlines* [online] 1. 3. [cit. 18. 9. 2024]. Dostupné z: <<http://www.jamielinwood.co.uk/uploads/7/3/2/9/73293313/rango.pdf>>.
- „Cultural space of Sosso-Bala“ UNESCO. *Intangible Cultural Heritage* [online] [cit. 18. 9. 2024]. Dostupné z: <<https://ich.unesco.org/en/RL/cultural-space-of-sosso-bala-00009>>.
- „Epic of Sundiata.“ *Wikipedia* [online] [cit. 18. 9. 2024]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Epic_of_Sundiata>.
- CUMMING, Tim 2009: „Rango – that old black magic.“ *The Guardian* [online] 24. 9. [cit. 18. 9. 2024]. Dostupné z: <<https://www.theguardian.com/music/2009/sep/24/rango-cairo>>.
- El Mastaba Center for Egyptian Folk Music* [online] [cit. 18. 9. 2024]. Dostupné z: <<https://www.el-mastaba.org/>>.
- ELMESHAD, Mohamed 2010: „Rango: An instrument of revival.“ *Egypt Independent* [online] 19. 12. [cit. 18. 9. 2024]. Dostupné z: <<https://www.egyptindependent.com/rango-instrument-revival/>>.
- HILLER, Tom 2011: „Lord of the Trance.“ *World Music Central* [online] 9. 9. [cit. 18. 9. 2024]. Dostupné z: <<https://worldmusiccentral.org/2011/09/09/lord-of-the-trance/>>.
- JEWEL 2018: „Cairo’s El Dammah Theater: Rango Band.“ *Jewel’s Travel Adventures* [online] 1. 3. [cit. 18. 9. 2024]. Dostupné z: <<https://roaming-jewel.com/2018/04/04/rango/>>.

11. Rozhovor s Mamdouhem Elkady, Praha 16. 6. 2024.

- LeVINE, Mark 2011: „From protest songs to revolutionary anthems.“ *Aljazeera* [online] 14. 7. [cit. 18. 9. 2024]. Dostupné z: <<https://www.aljazeera.com/opinions/2011/7/14/from-protest-songs-to-revolutionary-anthems>>.
- LeVINE, Mark 2024: „Remembering El Rayes Zakaria, Egypt’s folk music revolutionary giant.“ *Aljazeera* [online] 13. 3. [cit. 18. 9. 2024]. Dostupné z: <<https://www.aljazeera.com/features/2024/3/13/remembering-el-rayes-zakaria-egypts-folk-music-revolutionary-giant>>.
- MORAVČÍK, Jiří 2012: Rango – trans súdánských otroků. *Harmonie* 2015 č. 5 s. 65–68. Dostupné z: <<https://www.casopisharmonie.cz/jazz/rango-trans-sudanskych-otroku/>>.
- MORAVČÍK, Jiří 2023: O velšských metodistech a levitování nad Berlínskou zdi. *Harmonie* č. 11, s. 70–73.
- „Zakaria Ibrahim.“ *El Mastaba Center for Egyptian Folk Music* [online] [cit. 18. 7. 2024]. Dostupné z: <<https://www.el-mastaba.org/zakaria-ibrahim.html>>.

Summary

Zakaria Ibrahim and the Story of the Mysterious Rango Xylophone

This paper discusses the efforts of Egyptian musicologist and manager Zakaria Ibrahim to find the last players of the rango xylophone and thus preserve the precious musical tradition associated with it. Before he died of a heart attack on February 12, 2024, at the age of seventy-two, Ibrahim had spent a lifetime publicizing and saving the traditional music of Upper Egypt, which was gradually disappearing from the world under the onslaught of civilization and due to the disinterest of Egyptian society and religious prejudice. In Cairo, he founded and led the El Mastaba music centre, and when he managed to find the last living xylophone player, Hassan Bergamon, in 2008, he founded the band Rango. He released the successful album *Bride of the Zar* in 2010 and toured abroad with the group. Bergamon died in 2022, and because he had no one to pass on his mastery of the xylophone and its associated repertoire, the music associated with the rango xylophone has irrevocably disappeared.

Key words: rango xylophone, traditional rango music in Egypt, Zakaria Ibrahim, Hassan Bergamon, El Mastaba, Mamdouh Elkady